

ή κοινωνιολογία της δράσης του Alain Touraine

της
Μαρίας Παπαντωνίου-Φραγκούλη

Κοινωνιολόγος

εισαγωγή

Ο Alain Touraine ξεκίνησε σαν κοινωνιολόγος της εργασίας, στη συνέχεια όμως ασχολήθηκε με τη διατύπωση μιάς γενικής κοινωνιολογίας. Η κοινωνιολογία αυτή βασίζεται στις έννοιες που πρωτοχρησιμοποίησε ο Touraine στα πλαίσια της κοινωνιολογίας της εργασίας, δέχεται όμως σταδιακά όλο και περισσότερο την επίδραση των μετέπειτα ενδιαφερόντων και ένασχολήσεων του Touraine, δηλαδή της κοινωνιολογίας των «κοινωνικών κινήματων» (mouvements sociaux) και της κοινωνιολογίας της «μετα-βιομηχανικής κοινωνίας» (société post-industrielle), όπως ο Touraine ονομάζει το νέο τύπο κοινωνίας, που πιστεύει ότι βρίσκεται στο στάδιο της γένεσης.

Στην κοινωνιολογία του επικρατεί μιά μακροκοινωνιολογική θεώρηση, που δεν συνιστά όμως και μιά κοινωνιολογική θεωρία, αφού δεν επιχειρεί να δώσει μιά γενική έρμηνεία της κοινωνίας. Οι επισημολογικές προϋποθέσεις της κοινωνιολογικής γνώσης, που ασπάζεται ο Touraine, δεν του επιτρέπουν κάτι τέτοιο, αντίθετα τόν οδηγούν σε μιά κοινωνιολογική ανάλυση, που μάς παρουσιάζει μιά εικόνα της κοινωνίας έντελώς διαφορετική από εκείνη που συνήθως μάς δίνει η κοινωνιολογία.

Αυτή η κοινωνιολογική θεώρηση στηρίζεται στην αρχή της «δράσης» (action), γι' αυτό ο Touraine ονομάζει την κοινωνιολογία του «άκτιοναλιστική». Πιστεύει ότι, εισάγοντας τη δράση σαν τό κατ' έξοχην αντικείμενο της κοινωνιολογίας, επιτυγχάνει τη ρήξη με τις επικρατούσες κοινωνιολογικές κατευθύνσεις: τό λειτουργισμό, τό στρουκτουραλισμό και τό θετικισμό.¹ Στην εικόνα μιάς εξισοροπημένης κοινωνίας, όπως τη θέλει ο λειτουργισμός, που συγκροτείται από την οργάνωσή της, τούς θεσμούς της και τούς ρόλους που αποδίδονται σε κάθε μέλος της, ο Touraine αντιπαράθετε μιά κοινωνία, που στά θεμέλια της βρίσκεται πάντα ή δράση. Στην κοινωνιολογία του Touraine ο άνθρωπος δεν ταυτίζεται ποτέ με τούς κοινωνικούς του ρόλους, έχει την ικανότητα να τούς υπερβαίνει. Οι θεσμοί δεν είναι οι αιώνιοι καθοδηγητές της συμπεριφοράς, και οι αξίες δεν αποτελούν συνεχώς τό σημείο αναφοράς της κοινωνικής δραστηριότητας.

1. Ο W. Ackermann και ο S. Moscovici στο κριτικό άρθρο τους «La sociologie existentielle d' Alain Touraine», που αναφέρεται στην *Κοινωνιολογία της δράσης*, παρατηρούν δικαιολογημένα ότι ο Touraine παρουσιάζει την άκτιοναλιστική κοινωνιολογία του να στηρίζεται στην άρνηση των ήδη υπάρχουσών κοινωνιολογιών, τις οποίες ταυτίζει με τό λειτουργισμό, τό στρουκτουραλισμό και τό θετικισμό, παραλείποντας να αναφέρει ότι υπάρχουν επίσης οι κοινωνιολογίες του Max Weber και του Marx, τις οποίες όμως αναφέρει σε άλλες περιστάσεις. Βλέπε τών ανωτέρω άρθρο στο περιοδικό *Sociologie du travail*, 1966, 2, σελ. 205-209.

Πρόκειται γιά πρόσκαιρες ἀποκρυσταλλωμένες μορφές τῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν, στοὺς ὁποίους ὅλοι συμμετέχουν. Ἡ κοινωνία δέν εἶναι, γίνεταί ἢ αὐτοπαραγωγή εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κοινωνίας. «Δέν παίρνουμε τὴν κοινωνία γι' αὐτὸ πού εἶναι, γιά τίς μορφές τῆς ὀργανώσεώς της καὶ τοὺς κανόνες λειτουργίας της. Αὐτὸ πού παρουσιάζεται σάν τὸ πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς δέν εἶναι παρά τὸ πᾶν περιορισμένο, εὐθραστο καὶ κακοενσωματωμένο ἀποτέλεσμα τῶν συγκρούσεων καὶ τῶν συναλλαγῶν πού διαμορφώνονται».²

Ἡ Touraine κατηγορεῖ τὸ λειτουργικὸ ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσημα τῆς ἐπιστημονικῆς οὐδετερότητας κρύβει ἕνα ἀμφισβητήσιμα ἐπιστημονικὸ τρόπο μελέτης καὶ μιὰ ἰδεολογία. Τὸ νὰ παίρνει τὸ φαινόμενικὸ γιὰ τὸ οὐσιώδες, νὰ δίνει ἀπόλυτη προτεραιότητα στὴν τάξη καὶ τὴ λειτουργικότητα τῆς κοινωνίας, νὰ προσδιορίζει τί εἶναι ἁπλοῦ καὶ νὰ ἀνάγει ὅ,τι διαφέρει σέ περιφερειακότητα, ἀπόκλιση καὶ δυσλειτουργία, δέν ἀποτελοῦν γιὰ τὸν Touraine ἐνδείξεις ἐπιστημονικῆς αὐστηρότητας. Ἀντίθετα, πιστεύει ὅτι ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν τὸ λειτουργικὸ στό νὰ βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τῆς κυρίαρχης τάξης.

Ἡ ἀκτιοναλιστικὴ κοινωνιολογία τοῦ Touraine ἔχει σάν ἀντικείμενο τὴν ἐπέμβαση τῆς κοινωνίας πάνω στὸν ἑαυτὸ της καὶ μελετᾶ τίς δυνάμεις ρήξεως τοῦ κοινωνικοῦ παιχνιδιοῦ.³ Διευκρινίζει ὁμοίως ὁ Touraine ὅτι ἡ κοινωνιολογία δέν μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ μόνο σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο καὶ ὅτι μποροῦμε νὰ διακρίνουμε ἀναλυτικὰ ἄλλα δύο ἐπίπεδα: ἐκεῖνο τῆς δομῆς καὶ ἐκεῖνο τῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας, πού θὰ πρέπει ὁμοίως νὰ θὰ θεωρήσουμε σάν ἐξαρτημένα ἀπὸ τὸ πρῶτο. Ἡ Touraine λοιπὸν ἀπορρίπτει τὸ λειτουργικὸ καὶ τὸ στρουκτουραλισμὸ σάν κοινωνιολογικὲς κατευθύνσεις, δέχεται ὁμοίως τὴ συμβολὴ τους σάν ἀναλυτικῶν σχημάτων στὴ μελέτῃ τῆς ὀλικῆς κοινωνίας.⁴

Ἡ κοινωνιολογία τοῦ Touraine ἔχει πολλὰ κοινὰ σημεῖα μέ τίς λεγόμενες κριτικές κοινωνιολογίες: ἔνα ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ εἶναι, βέβαια, ἡ κοινὴ ἀντίθεσή τους πρὸς τίς καθιερωμένες κοινωνιολογίες. Ὁ ἀκτιοναλισμὸς ὁμοίως, πέρα ἀπὸ τὸ κριτικὸ στοιχείο, εἶναι καὶ μιὰ κοινωνιολογία τῆς ἀποκάλυψης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἐπιδιώκει νὰ φέρει στὴν ἐπιφάνεια αὐτὸ πού βρίσκεται κρυμμένο, νὰ δώσει τὸ λόγο σ' αὐτοὺς πού δέν τὸν ἔχουν, νὰ φθάσει μέχρι τὰ γεγονότα πού κρύβονται πίσω ἀπὸ τίς ἐρμηνείες πού δίνουν οἱ ἴδιοι οἱ δράστες καὶ πού συχνὰ εἶναι ἰδεολογικές, καὶ νὰ φανερώσει τίς συγκρού-

σεις πού βρίσκονται πίσω ἀπὸ τίς ἀποκρυσταλλωμένες κοινωνικὲς ὀντότητες.⁵

Τὰ δύο σημαντικὰ θεωρητικὰ βιβλία τοῦ Touraine εἶναι ἡ *Κοινωνιολογία τῆς δράσης* καὶ ἡ *Παραγωγή τῆς κοινωνίας*. Τὸ πρῶτο ἐκδίδεται τὸ 1965 καὶ τὸ δεύτερο μετὰ ἀπὸ ὀχτὼ χρόνια, τὸ 1973.

Ἡ *Κοινωνιολογία τῆς δράσης* εἶναι τὸ βιβλίο, ὅπου ὁ Touraine ἐκφράζει γιὰ πρώτη φορά τὴν προσωπικὴ του ἀντίληψη γιὰ τὴν κοινωνιολογία καὶ τὸ κοινωνικὸ. Ἡ κοινωνιολογία του διαγράφεται στίς γενικές γραμμές της, ἀλλὰ ἕνας βαθμὸς σύγχυσης δέν ἔχει ἔξερραστεῖ. Μιὰ καινούργια κοινωνιολογικὴ κατεύθυνση διαφαίνεται, ἀλλὰ οἱ ἰδέες του στὸ βιβλίο αὐτὸ δέν προδίδουν καμιά προσπάθεια συστηματοποίησης· παραμένουν ἀκαθόριστες καὶ συνεπῶς εἶναι ἀκατάλληλες γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν σέ μιὰ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση.

Στὸ βιβλίο αὐτὸ κυριαρχεῖ ἡ ἔννοια τῆς «δημιουργίας», μιὰ ἔννοια πού συνήθως ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς κοινωνιολογίας. Στὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ Touraine ὀδηγήθηκε μετατρέποντας τὴν κοινωνιολογία τῆς ἐργασίας ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ κοινωνιολογία σέ μιὰ κοινωνιολογικὴ θεώρηση: ἡ ἐργασία ἀποκτᾶ εὐρύτερο καὶ πιὸ ἀφηρημένον περικείμενο, σάν ἐργασία χαρακτηρίζεται ἐδῶ κάθε μετατροπὴ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ. Ἡ ἐργασία λοιπὸν γίνεται ταυτόσημη μέ τὴ δημιουργία, μετατρέπεται σέ ἀρχὴ τῆς δημιουργικότητας. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀκτιοναλιστικῆς κοινωνιολογίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος δημιουργός, ὁ ἄνθρωπος μετατροπέας μέ τὴν ἐργασία καὶ τὴ δράση του. Ἡ ἀνάλυση μιᾶς τέτοιου εἶδους δράσης γίνεται μέ τὴ βοήθεια τοῦ σχεδίου (projet).⁶ Τὸ σχέδιο εἶναι μιὰ ἔννοια πού προέρχεται ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ὑπαρξιατικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Touraine τὸ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ παίρνει ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς του ρόλους καὶ νὰ προσδιορίζει τὴν ὑπαρξὴ του διαμέσου τῆς δημιουργικῆς δράσης του. Τὸ σχέδιο ἀποτελεῖ ἐπίσης τὸ σύνδεσμο μεταξύ τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς δράσης. Διαμέσου τῶν σχεδίων τους τὰ ὄμοια συμμετέχουν στὰ κοινωνικὰ κινήματα καὶ τίς ταξικές συγκρούσεις καὶ συνεπῶς στὸν προσδιορισμὸ τῶν προσανατολισμῶν τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργικότητας πρέπει ἀπαραίτητως νὰ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ «ἐλέγχου», πού ἐκφράζει τὴν ἀπαίτηση νὰ παραμένει ὁ ἄνθρωπος κύριος τῶν δημιουργημάτων του. Σέ ὅλα δηλαδή τὰ ἐπίπεδα τῆς δημιουργίας, ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐργασία μέχρι τὴ συμμετοχὴ στό κοινω-

5. *Production de la société*, σελ. 17.

6. Ἀκριβῆς ἑλληνικὴ ἀπόδοση δέν ὑπάρχει γιὰ τὸν ὄρο αὐτό. Ὁ Καστριώδης ἀποδίδει τὴν ἔννοια μέ τὸν ὄρο «πρόταγμα». Ἴσως ὁ ὄρος «προβόλη» βρίσκεται πιό κοντὰ στίς φιλολογικὲς σημασίες τῆς λέξης. Ἐμεῖς ἐδῶ θὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν ὄρο «σχέδιο», ἐπειδὴ εἶναι πιό κατανοητὸς καὶ ἀποδίδει ἀρκετὰ —πάντως ὄχι πλήρως— τὴν ἔννοια τοῦ projet.

2. *Production de la société*, σελ. 347.

3. Alain Touraine: «La raison d'être d'une sociologie de l'action», *Revue française de sociologie*, VIII, 1966, σελ. 520.

4. *Sociologie de l'action*, σελ. 58.

νικό γίνεσθαι, πρέπει ό άνθρωπος νά διατηρεί τόν έλεγχο τού προϊόντος του, τού έργου του, τού επιτεγματος του.

«Κοινωνικοί δράστες», δηλαδή φορείς τής δράσης πού ξεπερνούν τó προσωπικό επίπεδο και πού ή δράση τους είσχωρεί στό επίπεδο τών «προσανατολισμών» (orientations) τής κοινωνίας, είναι τά κοινωνικά κινήματα. Είναι ή δράση αυτών τών φορέων πού χαρακτηρίζεται από τó ζεύγος δημιουργία-έλεγχος.

Τό άλλο βιβλίο, *Παραγωγή τής κοινωνίας*, αντιπροσωπεύει τή μετάβαση από μία γενική θεώρηση τού τί είναι ή κοινωνιολογία στην επεξεργασία μιάς κοινωνιολογικής ανάλυσης. Είναι ένα βιβλίο πío προσεγγμένο, πío σαφές, λιγότερο αυθόρμητο, πού έχει χάσει όμως πολύ από τήν πρωτοτυπία και τή γοητεία τής *Κοινωνιολογίας τής δράσης*. Έπί πλέον, μέσω στήν προσπάθειά του νά κατασκευάσει ένα σύστημα κοινωνιολογικής ανάλυσης χρησιμοποιώντας έννοιες πού από τή φύση τους δέν επιδέχονται συστηματοποίηση, οδηγείται σέ αντιφάσεις.

Ή μέθοδος κοινωνιολογικής ανάλυσης, πού αναπτύσσεται, είναι εκείνη πού ταιριάζει στην *μετα-βιομηχανική κοινωνία*. Ή μετα-βιομηχανική κοινωνία πού, στό διάστημα πού μεσολάβησε ανάμεσα στην εμφάνιση τού πρώτου και τού δεύτερου βιβλίου, εμφανίζεται σάν πραγματικότητα στό μάτι τού Touraine, συνέβαλε πολύ στην διασάφηση και συγκεκριμενοποίηση τών κοινωνιολογικών εννοιών του. Όταν ό Touraine γράφει τήν *Κοινωνιολογία τής δράσης*, ανταποκρίνεται ήδη σέ μία συγκεχυμένη αντίληψη τών μεταβολών πού υφίσταται ή κοινωνία. Είναι όμως τά γεγονότα τού Μαΐου τού '68 πού έρχονται νά επαληθεύσουν όρισμένες παρατηρήσεις του και ν' αποτελέσουν τó πρώτο ιστορικό γεγονός, πού προσφέρει για τήν ανάλυσή του. Τό «κίνημα τού Μαΐου», όπως τó ονομάζει ό Touraine, εκφράζει τόν τύπο τών καινούργιων συγκρούσεων, πού χαρακτηρίζουν τή μετα-βιομηχανική κοινωνία.

Μετά τήν έκδοση τού βιβλίου του *Τό κίνημα τού Μαΐου ή ό ουτοπικός κομμουνισμός* (1968), δημοσιεύει τó 1969 τή *Μετα-βιομηχανική κοινωνία*, όπου συστηματοποιεί τά χαρακτηριστικά αυτού τού τύπου κοινωνίας.

Στά πλαίσια τής παρούσας μελέτης θά αναφερθούμε άρχικά στό κίνημα τού Μαΐου και στην μεταβιομηχανική κοινωνία. Καί τούτο για δύο λόγους: ό ένας είναι ότι οι ιδέες τού Touraine έχουν δεχθεί έντονη τήν επίδραση τόσο τών γεγονότων τού Μαΐου όσο και τών διαφόρων μεταβολών πού σημειώθηκαν στόν κοινωνικό τομέα τά τελευταία χρόνια. Ό δεύτερος λόγος είναι ότι αυτό θά αποτελέσει μία καλή εισαγωγή σέ όρισμένες βασικές έννοιες πού θά γίνουν εύκολότερα κατανοητές, όταν παρουσιαστούν σέ συνδυασμό μέ παραδείγματα από τήν κοι-

νωνική πραγματικότητα. Στην συνέχεια, θά αναφερθούμε στην μετάβαση από τήν κοινωνική σκέψη στην κοινωνιολογία, όπως τήν αντιλαμβάνεται ό Touraine, στό αντικείμενο τής κοινωνιολογίας και τó ρόλο τού κοινωνιολόγου. Τέλος, θά παρουσιάσουμε σύντομα τήν κοινωνιολογική ανάλυση πού επεξεργάζεται ό Touraine στην *Παραγωγή τής κοινωνίας*.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

α. τó κίνημα τού Μαΐου

ή ή άποκάλυψη τών μεταβολών πού έχει ύποσσει ή κοινωνική πραγματικότητα

Τό κίνημα τού Μαΐου ή ό ουτοπικός κομμουνισμός είναι μία κοινωνιολογική ανάλυση τών φοιτητικών γεγονότων τού Μαΐου τού '68 στην Γαλλία. Στο έργο αυτό ό Touraine έπιχειρεί νά δώσει μία έρμηνεία τού φαινομένου χρησιμοποιώντας τήν κοινωνιολογία τής δράσης: προσπαθεί νά βρει τή σημασία τών γεγονότων σέ σχέση μέ τήν επέμβαση τής κοινωνίας πάνω στόν έαυτό της. «Ό λόγος πού έκανα αυτές τίς σκέψεις δέν ήταν τó νά περιγράψω ένα ιστορικό γεγονός τέτοιο, όπως τó έζησαν οι δράστες του, αλλά τó νά επισημάνω τή γέννηση αυτών τών νέων κοινωνικών άγώνων· νά συλλάβω όχι τó περιεχόμενο μιάς συνείδησης, αλλά τó νόημα μιάς δράσης».⁷

Τά φοιτητικά γεγονότα έρμηνεύονται σάν ένα *κοινωνικό κίνημα*, μέ τήν έννοια πού έχει αυτός ό όρος στην κοινωνιολογία τού Touraine. Είναι ή προσπάθεια μιάς ομάδας νά συμμετάσχει στόν καθορισμό τού πολιτισμικού ή τού κοινωνικού πεδίου. Αυτό τó κίνημα άντανακλά τή σύσταση καινούργιων κοινωνικών τάξεων, πού προσδιορίζονται διαμέσου ενός νέου τύπου κοινωνικών συγκρούσεων. Τό φοιτητικό κίνημα άποκαλύπτει τήν εμφάνιση ενός άλλου τύπου κοινωνίας, τής μετα-βιομηχανικής, πού σιγά-σιγά διαμορφώνεται. Τό φοιτητικό κίνημα εμφανίζεται σάν εκείνη ή μορφή αντίστασης, πού αντιστοιχεί στόν τύπο κυριαρχίας πού εγκαθιδρύεται στην Γαλλία. Ή παλαιά άστική τάξη είχε άντικατασταθεί από τήν τεχνοκρατία, πού παίρνει τήν έξουσία ένσωματώνοντας ένα μέρος τής άστικής τάξης.⁸ Σάν κάθε κυρίαρχη τάξη, προσπαθεί νά οικειοποιηθεί τó νόημα τής ιστορικότητας και νά καθορίσει σέ τί συνίσταται τó κοινό αγαθό.⁹ Αυτό πού τής προσδίδει τήν ιδιαίτερη δύναμή της είναι ότι τά μέσα καταπίεσης πού έχει στό χέρι της είναι άσύγκριτα πολυπληθέστερα και πολύ πιο

7. *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*, σελ. 289.

8. Όπου παρ., σελ. 178.

9. Όπου παρ., σελ. 18.

ἀποτελεσματικά ἀπό ἐκείνη που διέθετε κάθε προηγούμενη κυρίαρχη τάξη. Ὁ ἔλεγχος καί ἡ ἐπιτροπή της πάνω στήν κοινωνία εἶναι καθολικά, ἐπεκτείνονται σέ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀγγίζει τοὺς ἀνθρώπους ὄχι μόνο διαμέσου τῶν εἰδικευμένων στήν κοινωνικοποίηση θεσμῶν: τοῦ σχολείου, τῆς οἰκογένειας κτλ., ἀλλά καί διαμέσου τοῦ καθημερινοῦ περιβάλλοντος σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς τους: μέ τό ραδιόφωνο, τήν τηλεόραση, τήν ἀφίσσα, τά ὀπτικοακουστικά σήματα. Τά πάντα μετατρέπονται σέ μέσα χειραγώγησης στά χέρια τῆς τεχνοκρατίας, τῆς ὁποίας ἡ ἱκανότητα γιά ἐνσωμάτωση γίνεταί τεράστια. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν στερηθεῖ ὀλοκληρωτικά τῆ δημιουργική τους ἱκανότητα, ἔχουν ἀναχθεῖ σέ ἀπλούς μετόχους μιᾶς κατάστασης πού προσδιορίστηκε χωρίς τή συμμετοχή τους· ἀκόμη χρησιμοποιοῦνται γιά νά δυνάμωσουν τοὺς μηχανισμούς πού τοὺς ἐλέγχουν.¹⁰

Μιά διάσταση τοῦ κινήματος τοῦ Μαΐου εἶναι ἡ ἀντίδραση ἑπέναντι σ' αὐτήν τήν κυριαρχία, αὐτό πού ὁ Touraine ὀνομάζει *πολιτισμική ἐξέγερση*. Πρόκειται γιά *μιά ἐξέγερση* (révolte) καί *ὄχι γιά ἐπανάσταση* (révolution), γιατί δέν εἶχε σάν σκοπό νά ἀνατρέψει τήν κατεστημένη τάξη, νά καταλάβει τήν ἐξουσία, ἀλλά ἦταν ἡ ἔκφραση τῆς ἄρνησης στή χειραγώγηση καί τήν ἐνσωμάτωση, ἦταν ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου νά αὐτοβεραιωθεί σάν ὑποκείμενο, σάν κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του καί τῆς κοινωνίας. Ἡ μορφή τῆς ἐξέγερσης προσδιορίζεται ἀπό τὸ χαρακτηριστῆρα τῆς κυριαρχίας. Ἐνάντια σέ μιὰ κυριαρχία ἀφηρημένη καί ἀπρόσωπη, ἡ ἐξέγερση παίρνει χαρακτηριστῆρα καθολικό καί προσωπικό.¹¹ Ἐνάντια στό νόημα πού ἐπιβάλλεται ἀπό τόν τεχνοκρατικό μηχανισμό, οἱ φοιτητές ὀρθώνουν μιὰ οὐτοπία: τήν εἰκόνα μιᾶς ἀντικοινωνίας, πού δέν τήν παρουσιάζουν σάν μιὰ ἐναλλακτική πολιτική λύση, ἀλλά πού τή ζοῦν μέ τό κινήμα τους.

Καθόσο τό κίνημα τοῦ Μαΐου ἀναποκρίνεταί σ' αὐτό τὸ χαρακτηριστῆρα, παραμένει μιὰ ἀντίδραση σέ μιὰ κατάσταση, μιὰ ἄρνηση. Ὁ χαρακτηριστῆρας τοῦ σάν κοινωνικό κίνημα μέ τήν κοινωνιολογική ἔννοια τοῦ Touraine, ἐκδηλώνεται ὅταν, στή δεύτερη κυρίως φάση τῶν γεγονότων, ἡ δράση τῶν φοιτητῶν παίρνει χαρακτηριστῆρα κοινωνικοῦ ἀγώνα, πού ἀποσκοπεῖ στόν *ἐπαναπροσδιορισμό τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου*. Οἱ φοιτητές τώρα δέν συμπεριφέρονται πιά σάν ἀπλοί φοιτητές, ἀλλά σάν ἡ κοινωνική κατηγορία τῶν μελλοντικῶν τεχνοκρατῶν.¹² Διαγράφουν μιὰ καινούργια κοινωνική τάξη, πού ἀντιτίθεται στήν κυρίαρχη τάξη τῶν τεχνοκρατῶν, ἀμφισβητεῖ τήν ἐξουσία καί διεκδικεῖ τή συμμετοχή στόν προσδιορισμό τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐπιθυμία τῶν φοιτητῶν

νά συμπεριφερθῶν σάν κοινωνική τάξη ἐκφράζεται στό γεγονός ὅτι ἐπιδιώξαν νά ἐνώσουν τόν ἀγῶνα τους μέ τόν ἀγῶνα τῶν ἐργατῶν.¹³ Ὁ Touraine ἀποδίδει τήν ἀποτυχία αὐτῆς τῆς προσπάθειας στήν ἀντίφαση ἀνάμεσα στόν ἀγῶνα τῆς ἐργατικῆς τάξης, πού ἀνήκει σ' ἓνα τύπο κοινωνίας τοῦ παρελθόντος, καί στόν καινούργιο τύπο ταξικῶν συγκρούσεων, πού ἐγκαινιάζει τὸ φοιτητικό κίνημα. Τό τελευταῖο βρίσκεται τῆ φυσική τῶν προέκταση σέ ἄλλες κατηγορίες ἐργαζομένων, κυρίως αὐτῶν πού ἐργάζονται σέ τομεῖς ἐκμοντερνιζομένους, πού χρησιμοποιοῦνται ἀπό τήν τεχνοκρατία σάν μέσα χειραγώγησης: ὅπως στά μέσα ἐπικοινωνίας, στήν ἐκπαίδευση, στόν τομέα χωροταξίας καί οἰκιστικῆς, στίς ἐρευνες ἀγορᾶς καί κατανάλησης, στίς ἐρευνες τῆς κοινῆς γνώμης. Αὐτές οἱ κατηγορίες ἐργαζομένων συνέβαλαν στό φοιτητικό ἀγῶνα μέ τήν ἀπεργία καί μέ τό νά ἐκφράσουν μιὰ ἄρνηση αὐτῆς πού τήν καταπιεστική κοινωνία.¹⁴

Τό κίνημα τοῦ Μαΐου μᾶς ἀποκαλύπτει, λοιπόν, τή σύσταση *καινούργιων κοινωνικῶν τάξεων* καί *ἓνα καινούργιο τύπο συγκρούσεων*, πού προσδιορίζουν μιὰ καινούργια κοινωνία. Ἡ κυρίαρχη τάξη, πού ἐκπροσωπεῖται ἀπό τήν τεχνοκρατία, δέν εἶναι, ὅπως θά δοῦμε στήν ἐπόμενη παράγραφο, μιὰ κοινωνική κατηγορία, ὅπως οἱ τάξεις πού γνωρίσαμε μέχρι σήμερα, ἀλλά τό σύνολο τῶν μέσων τῆς ἀποπροσωποποιημένης, ἐκλογικευμένης, γραφειοκρατομένης δράσης τῆς ὀικονομικῆς ἐξουσίας: εἶναι ἡ κατεστημένη κοινωνική τάξη πραγμάτων.¹⁵ Ἡ ἀντίθεση σ' ἓνα τέτοιο ἔχθρο δέν μπορεῖ πιά νά ἐκπροσωπεῖται ἀπό ἐκείνους πού βρίσκονται ἐξῶ ἀπό τό σύστημα, ἀπό τοὺς πιο ἄλλοτριωμένους, ἀλλά ἀπό αὐτοὺς «πού εἶναι καρδιά τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος καί ἐκείνους πού βρίσκονται πιο ἄμεσα ἀντιμέτωποι μέ τήν κυριαρχία τῶν μεγάλων πολιτικο-οικονομικῶν μηχανισμῶν».¹⁶ Ἡ ἀμφισβητοῦσα τάξη ἀντιτίθεται στό καθεστῶς πού προσδιορίζεται ἀπό τήν κυρίαρχη τάξη καί διεκδικεῖ τή συμμετοχή της στόν προσδιορισμό τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Διαμέσου αὐτῶν τῶν συγκρούσεων προσδιορίζονται οἱ κοινωνικῆς τάξεις.

Μέχρι τώρα ἀναφερθήκαμε στά χαρακτηριστικά πού ἀποδίδει στό κίνημα τοῦ Μαΐου ὁ Touraine καί πού συνδέονται ἄμεσα μέ τήν κοινωνιολογική του σκέψη. Θά πρέπει ὅμως νά προσθέσουμε ὅτι ὁ Touraine δέν ἀναλύει τά φοιτητικά γεγονότα σ' αὐτή τὴν μόνο τῆ διάσταση. Γιά μιὰ ὀλοκληρωσική τὸ θέματος θά ἀναφερθῶμε σύντομα καί στά ὑπόλοιπα χαρακτηριστικά, πού ἀναγνωρίζει ὁ Touraine στό κίνημα αὐτό.

10. Ὅπου παρ., σελ. 42-43.

11. Ὅπου παρ., σελ. 42-43.

12. Ὅπου παρ., σελ. 177.

13. Ὅπου παρ., σελ. 54-55.

14. Ὅπου παρ., σελ. 203, 214.

15. Ὅπου παρ., σελ. 42.

16. Ὅπου παρ., σελ. 275.

Στην πρώτη φάση του κινήματος οι φοιτητές εκδήλωσαν και μία αντίδραση απέναντι στο πανεπιστημίο τους. Αυτή ή αντίδραση ήταν διπλή: οι φοιτητές αντιτίθενται σε μία μεταμόρφωση τού πανεπιστημίου, που θα τούς έβαζε στην υπηρέσια της τεχνοκρατίας, και άμφισβητούν όρισμένες μορφές πολιτισμού, που μεταδίδονται από τó πανεπιστήμιο και εύνοούν τούς φοιτητές άστικης καταγωγής έξυπρητώντας συγχρόνως γενικότερα τήν άστική τάξη.¹⁷ Άντιτίθενται επίσης με μεγαλύτερο αύθρομητισμό σ' ένα θεσμό, που έχει χάσει τó νόημα τής ύπαρξής του, που δέν προορίζεται πιά νά εκπληρώσει τίς παλιές λειτουργίες του και που δέν έχει ολοκληρωτικά προσαρμοστεί στην τεχνοκρατία. Άντιτίθενται σ' ένα θεσμό, που βρίσκεται μετέωρος, χωρίς σχέδόν ν' ανταποκρίνεται σε άλλους σκοπούς, έκτός από τήν αύτοσυντήρηση και διαίωvισή του.¹⁸

Ό Touraine λέει: «Τό κίνημα τού Μαΐου δέν είναι παρά μία άρχή». Δέν εκπληρώνει όλα τά χαρακτηριστικά τού κοινωνικού κινήματος, όπως τó θέλει ό Touraine, αλλά είναι ό προάγγελος τέτοιων κινήμάτων. Ό άποκαλυπτικός του χαρακτήρας είναι επίσης σημαντικός: φέρνει στην επιφάνεια ό,τι παρέμενε χωρίς έκφραση μέσα στη γαλλική κοινωνία, ό,τι τού άρνούντουσαν τήν ύπαρξη. Χαρακτηριστικά λέγει ότι «έκανε τήν κοινωνία νά τιναχτεί σάν μία τηγανίτα, που μās δείχνει τήν άλλη της όψη».¹⁹ Πέρα από ένα κοινωνικό κίνημα, τό κίνημα τού Μαΐου είναι ένας ουτοπικός κομμουνισμός, ένα κίνημα καθαρής δημιουργίας, μās βιωμένης ουτοπίας. Είναι ή μη πραγματοποιήσιμη επανάσταση, που δέν προσπάθησε νά επιβάλει μία άντικοινωνία, αλλά τήν έζησε στο δρόμο, πίσω από τά όδοφράγματα. Χωρίς πολιτικό πρόγραμμα κάνει τήν κοινωνία νά «κλατάρει». Άποκαλύπτει τίς άντιφάσεις της, τόν παραλογισμό της, τήν κρίση της. «Διέλυσε τήν αύταπάτη μās κοινωνίας, που ή εύημερία και ή οικονομική ανάπτυξη τή συμφιλίωση με τόν έαυτό της, άντικατέστησε τή χίμαιρα τού κοινωνικού άγαθού και τής κοινωνικής όρθολογικότητας με τήν ύπενθύμιση τών άντιφάσεων και τών άγώνων τής κοινωνίας».²⁰

β. πρós μία μετα-βιομηχανική κοινωνία

Η μετα-βιομηχανική κοινωνία χαρακτηρίζεται από τόν καινούργιο τύπο κοινωνικών συγκρούσεων που τήν διέπουν και τόν καινούργιο τύπο κοινωνικών τάξεων που άντιστοιχούν σ' αύτήν. Τό κίνημα

τού Μαΐου εισήγαγε ένα καινούργιο τύπο συγκρούσεων, διαμέσου τών όποιών καινούργιες τάξεις άρχισαν νά διαμορφώνονται και νά άντικαθιστούν τίς παλαιές, που τείνουν νά χάσουν τή ζωτικότητα και τó χαρακτήρα τους σάν κοινωνικές τάξεις.

Όσον άφορά τήν έργατική τάξη, ό Touraine, σάν κοινωνιολόγος τής έργασίας που έχει κάνει έρευνες στη βιομηχανία, είχε τήν ευκαιρία νά παρακολουθήσει από κοντά τίς μεταβολές που ύπέστη ή έργατική τάξη, τή μεταόπτηση τών επιδιώξεων και τών διεκδικήσεων της.

Άλλά και ή θέση τών καπιταλιστών μέσα στην κοινωνία δέν παρέμεινε άμετάβλητη: οι καπιταλιστές δέν διαδραματίζουν πιά πρωταρχικό ρόλο μέσα στη σύγχρονη κοινωνία. Η κατοχή τών μέσων παραγωγής δέν άποτελεί πιά κριτήριο καθοριστικό. Τή θέση τους κατέλαβαν οι τεχνοκράτες, οι καινούργιοι κάτοχοι μās εξουσίας, που δέν είναι αύτή τή φορά συνδεδεμένη με τά υλικά μέσα τής παραγωγής. *Κεφάλαιο και έξουσία άποφάσεων διαχωρίστηκαν*. Η κυριαρχία δέν εκφράζεται τώρα με τήν εκμετάλλευση, αλλά με τήν άποστέρηση τής δυνατότητας λήψεως άποφάσεων και αύτοπροσδιορισμού τής προσωπικής και τής κοινωνικής ζωής.²¹

Μέ τή μεταβολή τού ρόλου τους μέσα στη βιομηχανία οι έργάτες έχασαν τήν επαναστατική τους όρμη. Δέν προσπαθούν πιά νά καταλάβουν τήν έξουσία, ούτε και νά αλλάξουν τήν κοινωνία. Οι διεκδικήσεις τους άφορούν θέματα μισθοδοσίας και οι επιδιώξεις τους είναι φύσης καθαρά έπαγγελματικής. Είναι ένσωματωμένοι μέσα στο καθεστώς και εκφράζουν περισσότερο μία επιθυμία άλλαγής θέσης μέσα στα πλαίσια τής δουλειάς τους, παρά μία άμφισβήτηση μεγαλύτερου βεληνεκούς.²²

Ό συνδικαλισμός άλλαξε επίσης λειτουργία. Έγγράφεται όλο και περισσότερο μέσα στο σύστημα τών πολιτικών άποφάσεων, γίνεται μία δύναμη άνάμεσα σε άλλες και συμβάλλει τελικά στη θεσμοποίηση των συγκρούσεων και στην ένσωμάτωσή.²³

Κάτω από τίς συνθήκες αυτές οι έργάτες δέν μπορούν νά θεωρηθούν πιά σάν τήν τάξη που είναι άντικείμενο υλικής εκμετάλλευσης, ούτε καν είναι δυνατό τώρα νά θεωρηθούν στην ουσία ότι άποτελούν μία ξεχωριστή τάξη. Ό,τιδήποτε συνιστούσε τό ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, που τούς ξεχώριζε σάν κοινωνική τάξη, τείνει σήμερα νά έξαλειφθεί.²⁴ Σε τί άλληθια διαφέρουν σήμερα οι έργάτες από κείνους που δικαιολογημένα ονομάζονται καινούργιοι προλετάριοι, από τούς κατώτερους δηλαδή ύπαλ-

17. Όπου παρ., σελ. 177-178.

18. Όπου παρ., σελ. 74-79.

19. Όπου παρ., σελ. 279.

20. Όπου παρ., σελ. 13.

21. *La société post-industrielle*, σελ. 9-15, 103.

22. *Pour la sociologie*, σελ. 142-148. Βλέπε επίσης και στο *La société post-industrielle*, σελ. 56-59.

23. *Pour la sociologie*, σελ. 149-156.

24. *La société post-industrielle*, σελ. 44-45.

λήλους γραφείου, πού ἡ δουλειά τους, παρόλον ὅτι δέν εἶναι χειρωνακτική, εἶναι τό ἴδιο ἐπαναληπτική καί μονότονη μέ ἐκεῖνη τοῦ ἐργάτη καί πού ὁ μισθός τους εἶναι συχνά κατώτερος τῶν ἐργατῶν;²⁵

Ἡ καινούργια λοιπόν τάξη τῶν κυριαρχουμένων δέν μπορεῖ νά περιορισθεῖ στήν παλαιά τάξη τῶν ἐκμεταλλευμένων· ὁ τύπος τῆς ἐπιβολῆς τῆς μιᾶς τάξης πάνω στήν ἄλλη εἶναι διαφορετικός, καί τό φάσμα τῶν ἀνθρώπων πού ὑφίστανται τήν κυριαρχία καλύπτει τώρα πολλές κατηγορίες. Αὐτή ὅμως ἡ κυριαρχούμενη τάξη ἀποτελεῖ συγχρόνως καί μιᾶ ἀμφισβητούσα τάξη; Σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ Marx, ἦσαν οἱ πῶ ἀλλοτριωμένοι πού ἀποτελοῦσαν τή δύναμη τῆς ἀντίστασης. Στή θεωρία, γιά τίς κοινωνικές τάξεις τοῦ Touraine, εἶναι οἱ λιγότερο ἀλλοτριωμένοι ἀπό τοὺς κυριαρχουμένους πού ἀμφισβητοῦν καί διεκδικοῦν τή συμμετοχή. Οἱ πῶ ἀλλοτριωμένοι εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔχουν ἐσωτερικοποιήσει τίς νόρμες καί τίς ἀξίες πού τοὺς ἐπιβάλλονται, καί πού, συνεπῶς, δέν προσφέρονται γιά μιᾶ κριτική στάση. Οἱ διεκδικήσεις τους ἐγγράφονται μέσα σ' αὐτό πού προβλέπει τό σύστημα.²⁶

Οἱ ἐργάτες λοιπόν δέν μπορούν νά ἀποτελέσουν τήν ἐπαναστατική τάξη. Τή δύναμη ἀμφισβητούσα κατηγορία ἀποτελοῦν τώρα ἐκεῖνοι πού ἀπό τή φύση τῆς δουλειᾶς τους βρίσκονται κοντά στά κέντρα ἀποφάσεων, στεροῦνται, ὅμως, συγχρόνως τῆς ἐξουσίας ἀποφάσεων· ἐκεῖνοι πού ἔχουν καί τά μέσα καί τή μόρφωση γιά νά ἀναπτύξουν μιᾶ κριτική γνώμη. Ἀπό αὐτή τήν κατηγορία ἀσκεῖται στήν κοινωνία μας ἡ ἀντίσταση στήν κυριαρχία καί στρατολογοῦνται τά μέλη γιά τά κοινωνικά κινήματα, ἕνα ἀπό τά ὁποῖα, τό σημαντικότερο, εἶναι καί οἱ ταξικοί ἀγῶνες. Κοινωνικά κινήματα μπορεῖ νά ἐκδηλωθοῦν σέ κάθε τομέα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καί ὄχι μόνο σέ ἐκεῖνον πού παραδοσιακά ὀνομάζεται πολιτικός τομέας. Σκοπός τους δέν εἶναι ἡ κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλά ἡ συμμετοχή στόν προσδιορισμό τῶν προσανατολισμῶν.²⁷

Οἱ τάξεις ὅμως τοῦ Touraine δέν διαφέρουν ἀπό κείνες τοῦ Marx μόνο ὡς πρὸς τό ποιούς περιλαμβάνουν καί ποῖο εἶναι τό κριτήριο διαχωρισμοῦ τους: ὑπάρχει καί μιᾶ βαθύτερη διαφορά ὡς πρὸς τό τί εἶδους ἔννοιες εἶναι. Οἱ τάξεις τοῦ Marx εἶναι ἐμπειρικές ἔννοιες, ἀναφερόμενες σέ συγκεκριμένες ομάδες. Ἀντίθετα, οἱ τάξεις τοῦ Touraine εἶναι ἀναλυτικές ἔννοιες. Ἡ κυριαρχούμενη τάξη δέν ἀντιστοιχεῖ στόν Touraine σέ μιᾶ ἀσθηρά καθορισμένη ομάδα. Πρόκειται μάλλον γιά μιᾶ κατάσταση κυριαρχίας, στήν ὁποία συμμετέχουν ὅλοι, περισσότερο ἢ λιγότερο.²⁸ Ἔτσι, ὁ Touraine δέν μιλά

γιά μιᾶ πραγματική τάξη, ἀλλά γιά μιᾶ ἔννοια τάξης πού εἶναι ἀναλυτική. Ἡ κυριαρχούσα τάξη εἶναι ἀκόμα πῶ ἀπροσδιόριστη καί πῶ ἀκαθόριστη. Ὁ Touraine προτιμᾷ νά μιλάει γιά τεχνοκρατία παρά γιά τεχνοκράτες, καί αὐτό γιὰτί πρόκειται περισσότερο γιά ἕνα τύπο κυριαρχίας πού ἀσκεῖται ἀπό τοὺς διάφορους μηχανισμούς, παρά γιά ἀνθρώπους πού σάν πρόσωπα κυριαρχοῦν πάνω σέ ἄλλους ἀνθρώπους. Αὐτή ἡ ἐξουσία ἀσκεῖται, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, μέ τή χειραγώγηση τῶν πολιτῶν πρὸς ὄφελος τῶν μεγάλων τεχνοκρατικῶν μηχανισμῶν, πού βάζουν σάν σκοπό τους τή δική τους ἀνάπτυξη καί τήν αὔξηση τῆς δυνάμεις τους σέ βάρος τῶν ὑπηρεσιῶν πού προσφέρουν καί πού ἀποτελοῦν θεωρητικά τό λόγο ὑπαρξῆς τους. Ἡ τεχνοκρατία δημιουργεῖ ἕνα περιβάλλον γιά τό σύγχρονο ἀνθρώπο καί μιᾶ τάξη κυριαρχη, καθόσο προσδίδει καί καθορίζει πῶς οἱ προσανατολισμοί τῆς κοινωνίας πρέπει νά στρέφονται πρὸς τήν ἐπιδίωξη τῆς αὔξησης, ταυτίζει δέ τήν κοινωνική πρόοδο μέ αὐτή τήν αὔξηση. Οἱ τεχνοκράτες δέν εἶναι τεχνικοί, ἀλλά ἰθύνοντες τῆς κρατικῆς διοίκησης ἢ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἰδεολογία τῶν τεχνοκρατῶν εἶναι ἐκεῖνη τῆς ὑπηρεσίας τοῦ κράτους, τοῦ κόμματος πού ἔχει τήν ἐξουσία, τῆς οικονομίας. Ἡ ἠθική τους εἶναι ἐκεῖνη τῆς ἀποπροσωποποίησης.²⁹

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

α. ἀπό τή μεταφυσική θεώρηση πρὸς τήν κοινωνιολογική ἐρμηνεία τῆς κοινωνίας

Ἀνέκαθεν οἱ κοινωνίες στοχάστηκαν πάνω στή φύση τους καί θέλησαν νά ἐρμηνεύσουν τόν ἑαυτό τους Πάντα ὅμως ἀναζητοῦσαν μιᾶ ἐρμηνεία ἀπό τό χώρο τοῦ ὑπερβατικού. Ἡ διάλυση τῆς μαγείας (désenchantement, Entzauberung) τοῦ κόσμου, ἡ ἔννοια μιλάει ὁ Max Weber, πραγματοποιεῖται ὅσο οἱ κοινωνίες συσσωρεύουν τά μέσα, μέ τά ὁποῖα μπορούν νά ἐπέμβουν πάνω στόν ἑαυτό τους; μέσα οικονομικά, μέσων τεχνικά, γνώσεις.

Ὁ δρόμος γιά μιᾶ κοινωνιολογική ἐρμηνεία τῆς κοινωνίας διανοίγεται μέ τή βιομηχανική ἐπανάσταση. Ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση δημιουργεῖ τίς ἀπαραίτητες ἐκείνες προϋποθέσεις, πού ἐξασφάλισαν στήν κοινωνία τή δυνατότητα μιᾶς αὐτοεπέμβασης πάνω στόν ἑαυτό της, πράγμα πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή μετάθεση τοῦ κέντρου βάρους ἀπό τοὺς ὑπερβατικούς μετα-κοινωνικούς ἐγγυητές τῆς κοινωνικῆς τάξης σά πρακτικά ἐμπειρικά θέματα. Αὐτό ὅμως δέν ἦταν παρά τό πρῶτο βῆμα. Γιάτί ἡ βιομηχανική κοινωνία, ὅπως τότε διαμορ-

25. Ὅπου παρ., σελ. 82-83.

26. Ὅπου παρ., σελ. 15-16.

27. *Production de la société*, σελ. 37. Ὁμοίως καί *La société invisible*, σελ. 56-59.

28. *La société post-industrielle*, σελ. 103.

29. Ὅπου παρ., σελ. 68-72.

φωνόταν, δεν εμφανίζεται ακόμα σάν δράστης της ίδιας της μεταμόρφωσής της: επικαλείται την ελευθερή επιχείρηση, την αγορά και τούς νόμους της, ενα άορατο χέρι, πού θυμίζει Θεό ή ανώτατο άρχοντα. Άκόμα και αυτοί πού άποκηρύσσουν τό καπιταλιστικό κέρδος αίσθάνονται την ανάγκη να επικαλεσθούν μιά άλλη δύναμη, την έργασία, σάν δημιουργική ενέργεια, ή πρόδος της όποιás έρχεται σέ αντίφαση μέ τήν κυριαρχία της άστικής τάξης. Γι' αυτό και ή βιομηχανική κοινωνία βοηθάει στήν ανάπτυξη της οικονομικής άναλύσεως κυρίως, ενώ για τήν ανάπτυξη της κοινωνιολογίας ήσαν άπαραίτητες οι διαδικασίες έκεινες, τίς όποιες ό Touraine όνομάζει «κινητοποίηση τών κοινωνικών άποθεμάτων». Αυτό σημαίνει ότι τό θέμα δέν είναι πιά ή ύποταξη σέ νομοτελειακές οικονομικές διαδικασίες, αλλά ή κινητοποίηση καί ή ενεργοποίηση μέ στόχο τή συμμετοχή στις αποφάσεις, οι όποιες καθορίζουν τήν πορεία καί τό κοινωνικό πλαίσιο.³⁰

Η κοινωνιολογία κάνει τήν εμφάνισή της μέ τή μαρξιστική σκέψη καί τό λειτουργισμό. Τόν τελευταίο χαρακτηρίζει ό Touraine σάν τόν «προθάλαμο» της κοινωνιολογίας. Ό λειτουργισμός άποτελεί συγχρόνως τήν πρώτη μεγάλη σχολή της κοινωνιολογίας καί τήν τελευταία αντίσταση της κοινωνικής σκέψης στήν άνοδο της κοινωνιολογίας.³¹ Έμφανίζεται όταν ή κοινωνία άποδεσμεύεται από τή μετα-κοινωνική έρμηνεία της τάξης, πού αντιπροσωπεύεται από τό Θεό, τόν Άνθρωπο ή τήν Ίστορία, αλλά σέ μιά στιγμή, κατά τήν όποια τό θέμα της τάξης δέν έχει ακόμα ξεπεραστεί καί παραμένει μέσα στήν αντίληψη πού έχει ή κοινωνία για τόν εαυτό της. Ό λειτουργισμός έγγράφεται στό ρεζμα αυτό καί συμβάλλει σ' αυτή τήν κατεύθυνση: ή κοινωνία γίνεται ύποκειμένο μέ δικές της ανάγκες καί έπιταγές. Όλα μετριούνται τώρα σέ σχέση μέ τήν κοινωνία, γι' αυτό καί έχουμε επεκράτηση του λειτουργικού, τών ένωσιματωμένου, του συνεχούς.

Ό Μαρξισμός, σάν σκέψη εξελικιαρχική, τοποθετεί τό νόημα της κοινωνίας έξω από αυτήν. Τό ιστορικό στόχαιο είναι έντονο σ' αυτόν: ή ιστορία μεταμορφώνεται σέ αυτόνομη δύναμη, σ' ένα μετακοινωνικό έγγυητή. Η μαρξιστική διάκριση σέ ύποδομή καί οικοδομή δίνει καί στήν οικονομία ένα χαρακτηρισμό μετα-κοινωνικό. Ό Touraine προσπαθεί νά δείξει ότι πολλά στοιχεία του μαρξισμού άνήκουν σέ μιά προκοινωνιολογική σκέψη, συγχρόνως όμως δέχεται ότι ή άνάλυση πού κάνει ό Μάρξ στή βιομηχανική κοινωνία μέ βάση τίς κοινωνικές τάξεις είναι ό τύπος άναλύσεως πού ταιριάζει στήν κοινωνία αυτή. Έπίσης ό Touraine χρησιμοποιεί πολλές μαρξιστικές έννοιες, όπως είδαμε

όταν περιγράψαμε τή μετα-βιομηχανική κοινωνία, άφού πρώτα τίς προσαρμόσει στήν καινούργια πραγματικότητα πού βρίσκεται έν τώ γίνεσθαι. Όπως ό ίδιος λέγει, στήν *Παραγωγή της κοινωνίας* επιχειρεί μιά άνάλυση της σημερινής κοινωνίας αντίστοιχη μέ εκείνη πού έκανε ό Μάρξ για τή βιομηχανική κοινωνία.³² Άναγνωρίζει άκόμη ό Touraine ότι ή μαρξιστική σκέψη περιλαμβάνει τίς θεμελιώδεις άρχές της κοινωνιολογικής άναλύσεως: ό μαρξισμός άποκάλυψε τήν ιδεολογική έπηρεα της κυρίαρχης τάξης πάνω στήν κοινωνία, έδωσε μιά είκόνα της κοινωνίας σάν πεδίου συγκρούσεων, απέδωσε πρωταρχική σημασία στά κοινωνικά κινήματα.³³

Γιά πρώτη φορά στή μετα-βιομηχανική κοινωνία εξαλείφονται όλοκληρωτικά οι μετα-κοινωνικοί έγγυητές διότι μόνο τώρα ή κοινωνία καθορθώνει νά θεωρήσει τόν εαυτό της σάν δικό της έργο, σάν άποτέλεσμα της δράσης της. Οι κοινωνικοί δράστες έχουν συνειδηση τών μέσων πού διαθέτουν για νά παρέμβουν πάνω στή λειτουργία της κοινωνίας, νά κατευθύνουν τήν κοινωνική άλλαγή, νά διαπλάσουν τό περιβάλλον τους. Η κοινωνία βγαίνει από τήν ιστορία, για νά τοποθετήσει τήν ιστορικότητα στό κέντρο της.³⁴

Ό,τι λοιπόν για τούς άλλους γίνεται αισθητό σάν κρίση της κοινωνιολογίας, για τόν Touraine άποτελεί ένδειξη για τή γέννησή της. «Οί πόνοι της κοινωνιολογίας δέν είναι πόνοι της άγωνίας της, αλλά της γέννησής της».³⁵ Η κοινωνιολογία σάν τρόπος γνώσεως αντίστοιχη στή μετα-βιομηχανική κοινωνία καί δέν μπορεί ν' αναπτυχθεί πλήρως παρά μόνο σ' αυτή. Η άκτιοναλιστική άνάλυση του Touraine είναι μιά προσπάθεια νά τεθούν τά θεμέλια της διαμόρφωσης μίας καινούργιας κοινωνιολογίας, πού θά είναι ίκανή ν' ανταποκριθεί στις άπαιτήσεις μίας καινούργιας κοινωνικής ρύθμισης καί μίας καινούργιας πνευματικής σύλληψης του κόσμου.

β. τό άντικείμενο της κοινωνιολογίας καί ό ρόλος του κοινωνιολόγου

Τό άντικείμενο της κοινωνιολογίας προσδιορίζεται από δύο παράγοντες: ό ένας είναι τά όρια πού μπαινουν στή γνώση του κοινωνικού καί ό δεύτερος τά γνωστικά ενδιαφέροντα μίας κοινωνιολογικής κατεύθυνσης.

Ό Touraine λέγει ότι ή κοινωνιολογία δέν μπορεί νά έχει σάν άντικείμενο τήν άμεση καί πλήρη γνώση της εμπειρικής πραγματικότητας καί τών

32. *Production de la société*, σελ. 186.

33. Όπου παρ., σελ. 186. Όμοίως καί *La société invisible*, σελ. 42-43, 77.

34. *Production de la société*, σελ. 35.

35. Όπου παρ., σελ. 67.

30. *Production de la société*, σελ. 62.

31. *Pour la sociologie*, σελ. 220.

κοινωνικῶν φαινομένων. Καί αὐτό γιατί μιά τέτοια γνώση εἶναι ἀδύνατη. Ὁ κοινωνικός χώρος εἶναι τόσο πολύπλοκος καί ὄσα συμβαίνουν σ' αὐτόν τόσο ἀλληλεπένδετα, ὥστε καί τό πιό ἄλογο φαινόμενο νά μήν μπορεῖ νά μελετηθεῖ στήν πληρότητά του: «Ἀναλύοντας ὅποιοδήποτε συγκεκριμένο γεγονός, ὅσοδηποτε ἀσημαντο κι ἄν εἶναι τοῦτο, εἴμαστε πάντα ὑποχρεωμένοι νά ἀνατρέχουμε σέ μιά ἀτέρμονη σειρά προσυμβάντων καί συνθηκῶν, ἔτσι ὥστε σέ κάθε στιγμή νά εἶναι μπροστά μας ὁλόκληρη ἡ παγκόσμια ἱστορία, πράγμα πού σημαίνει ὅτι τὰ πάντα βρίσκονται μέσα στά πάντα».³⁶

Οὐτε ὅμως καί τό «κοινωνικό γεγονός» μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἀντικείμενο τῆς κοινωνιολογίας. Ὁ,τιδήποτε μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ μέσα στόν κοινωνικό χώρο εἶναι σύνολο ἐρμηγνείων, ἰδεολογίας, ἐλεγχόμενης συμπεριφοράς. Τό ἀντικείμενο τῆς κοινωνιολογίας, λοιπόν, ὀρίζεται πρῶτ' ἄπ' ὅλα σάν μιά πράξη ριζικής κριτικῆς καί ἀρνήσης νά γίνεῖ πιστευτό ὁ,τιδήποτε λέγεται γιά τὰ κοινωνικά γεγονότα. Αὐτό ἀναγκάζει τόν κοινωνιολόγο νά μήν δέχεται σάν ἀντικείμενο τῆς μελέτης του ὁ,τι «συναντᾶ» μέσα στόν κοινωνικό χώρο, ἀλλά νά ἀναζητᾶται τὰ «κοινωνιολογικά γεγονότα» πού βρίσκονται μέσα στά κοινωνικά γεγονότα.³⁷

Τήν ἀκτισοναλιστική κοινωνιολογία ἐνδιαφέρει ἡ συμπεριφορά καί ἡ δράση. Ἔτσι, ὁ Touraine ὀρίζει σάν ἀντικείμενό της τίς «κοινωνικές σχέσεις». Κοινωνικές σχέσεις ὑπάρχουν, ὅταν ἔχουμε δύο κοινωνικούς δράστες πού δροῦν ἐνδοσυστηματικά σέ ἀναφορά μέ κάτι πού εἶναι κοινό καί γιά τοὺς δύο καί συνιστᾶ τήν ἐνότητά τους. Οἱ κοινωνικές σχέσεις εἶναι κοινωνιολογικά γεγονότα, γιατί δέν συμπίπτουν ποτέ πλήρως μέ μιά κατάσταση ἢ συμπεριφορά πού μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ. Εἶναι ἐννοιοκατασκευές, πού συνθέτονται γιά τοὺς σκοπούς τῆς ἀνάλυσης.³⁸ Ἐχουμε κοινωνικές σχέσεις διαφόρων τύπων, ἀνάλογα μέ τό ἐπίπεδο ἀνάλυσης πού ἀντιστοιχοῦν. Γιά τήν κοινωνιολογία τῆς δράσης σημαντικότερες εἶναι οἱ σχέσεις ἀντίθεσης: τὰ κοινωνικά κινήματα καί οἱ κοινωνικές τάξεις.

Ὁ κοινωνιολόγος δέν ἀνήκει στους κοινωνικούς δράστες, γιατί δέν μπορεῖ νά ταυτισθεῖ μέ μίαν ἄποψη, δεδομένου ὅτι κάθε τοποθετήση ἔχει ἰδεολογική βάση. Ὁ κοινωνιολόγος ὅμως δέν εἶναι οὔτε ἕνας ἀμέτοχος μελετητής: μελετώντας τοὺς κοινωνικούς δράστες ἀποσαφηνίζει τή δράση τους καί καθιστᾶ φανερῆ τή σημασία τῆς στο ἐπίπεδο τῆς κοινωνίας. Αὐτό ἔχει ἐπιπτώσεις στήν περαιτέρω συμπεριφορά τους. Κυρίως, ὅταν πρόκειται γιά κοινωνικά κινήματα καί ταξικές συγκρούσεις, μπο-

ροῦμε νά ἀναφερθοῦν στό ἀκόλουθο θεωρητικό σχῆμα: ὁ κοινωνιολόγος κάνει μιά πρώτη ἀνάλυση, πού χρησιμοποιεῖται ἀπό τοὺς κοινωνικούς δράστες γιά νά ἐπαναπροσδιορίσουν τή θέση τους καί νά δώσουν νέα κατευθύνση στή δράση τους. Ὁ κοινωνιολόγος κάνει τότε τήν ἀνάλυση τῆς καινούργιας κατάστασης πού διαμορφώνεται. Οἱ κοινωνικοί δράστες χρησιμοποιοῦν πάλι τήν ἀνάλυση τοῦ κοινωνιολόγου, ὁ ὁποῖος θά ἀντιμετωπίσει τήν ἀνάγκη μιάς καινούργιας ἀνάλυσης. Ἡ διαδικασία αὐτή συνεχίζεται ἐπ' ἀόριστο.

Ἡ συνεργασία αὐτή τοῦ κοινωνιολόγου δέν σημαίνει ἀνάμιξη καί ταύτισή του μέ τοὺς κοινωνικούς δράστες: εἶναι μόνο μιά «παρέμβαση», τήν ὁποία ὁ Touraine περιγράφει ὡς ἐξῆς: «Ὁ κοινωνιολόγος δέν εἶναι ὁ θεατῆς πού παρακολουθεῖ τοὺς ὁρῶντες» νά παίζουν ἕνα ἔργο. Συμβάλλει στήν ἀποκάλυψη τοῦ ἔργου πού θά γραφεῖ κάποια μέρα, ἐπειδή θά ἔχει πρῶτα παίχτει. Ἀκόμα καλύτερα, δουλεύει μαζί μέ τοὺς δρῶντες, γιά νά μάθουν ἀπό κοινού νά ἀναγνωρίζουν τὰ δρώμενα».³⁹

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ἡ κοινωνιολογική ἀνάλυση

Στήν *Παραγωγή τῆς κοινωνίας* ὁ Touraine ἐπεξεργάζεται μιά κοινωνιολογική ἀνάλυση, πού προορίζεται γιά μιά μακροκοινωνιολογική κυρίως μελέτη τῆς κοινωνίας, διαμέσου τῆς ὁποίας προχωρεῖ στήν ἀνάλυση πιό συγκεκριμένων μορφῶν. Ἡ ἀνάλυση αὐτή εἶναι συγχρονική, δηλαδή, κατά τή διατύπωση τοῦ Touraine, ἐφαρμόζεται σέ μιά κοινωνία, ὅσον καιροῦ οἱ κύριοι κοινωνικοὶ δράστες δέν ἀντικαθίστανται. Ἡ ἀκτισοναλιστική κοινωνιολογία δέν εἶναι κατάλληλη γιά τή μελέτη τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, δηλαδή τῆς μετάβασης ἀπό μιά κοινωνία σέ ἄλλη. Γι' αὐτό στά βιβλία τοῦ Touraine ἀφιερώνεται πολύ λίγος χώρος στό θέμα αὐτό.

Αὐτό τό σύστημα κοινωνιολογικῆς ἀνάλυσης ἀποτελεῖται ἀπό ἐννοιοκατασκευές. Οἱ τρεῖς βασικές ἐννοιες πού περιλαμβάνει εἶναι ἡ ἱστορικότητα, τό σύστημα ἱστορικῆς δράσης καί οἱ κοινωνικές τάξεις. Ἡ ἀνάλυση γίνεταί σέ τρία ἐπίπεδα, στά ὁποία χωρίζεται ἀναλυτικά ἡ κοινωνία: τό ἐπίπεδο τῆς ἱστορικότητας, τό ἐπίπεδο τῶν θεσμῶν καί τό ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Ἡ ἱστορικότητα κυριαρχεῖ πάνω στά ἄλλα δύο ἐπίπεδα, πού ἀποτελοῦν οὐσιαστικά τήν ἐκφρασή της. Ἡ μετάβαση ἀπό τήν ἱστορικότητα στήν κοινωνιολο-

36. *Sociologie de l'action*, σελ. 30.

37. *Pour la sociologie*, σελ. 25-26.

38. Ὅπου παρ., σελ. 30 ἐξ. Ὁμοίως καί *Production de la société*, σελ. 15.

39. *Pour la sociologie*, σελ. 74.

κή πρακτική και ὀργάνωση προσδιορίζεται ἀπό τό σύστημα ἱστορικής δράσης.

Ἱστορικότητα καί κοινωνικές τάξεις. Ἡ ἱστορικότητα εἶναι ἡ βασική ἔννοια τῆς ἀκτισιοναλιστικῆς ἀνάλυσης. Ἐκφράζει τήν ἱκανότητα τῆς κοινωνίας νά παράγεται, νά μεταμορφώνεται, μέ τήν πιό ριζοσπαστική ἔννοια τοῦ δρου: μεταβάλλοντας τοὺς κανόνες πού τῆ διέπουν, διαμορφώνοντας τὸ ἴδιο τῆς τό ἱστορικό καί κοινωνικό περιβάλλον. Ἡ ἀναφορά ὁμως στή δράση τῆς κοινωνίας πάνω στόν ἑαυτό τῆς μπορεί νά δημιουργήσει σύγχυση, σχετικὰ μέ τό ποιός εἶναι αὐτός πού δρᾷ. Ἡ ἱστορικότητα προϋποθέτει τοὺς φορεῖς τῆς, πού εἶναι οἱ κοινωνικές τάξεις. Στό διαχωρισμό αὐτό τῆς κοινωνίας σέ δύο ἀντιτιθέμενες κοινωνικές τάξεις ὀφείλεται ἡ ἰδιότητα τῆς νά εἶναι συγχρόνως ἑνιαία καί δυαδική. Ἔτσι, ἐρμηνεύεται καί τό γεγονός ὅτι μπορεί νά δρᾷ ἐπάνω τῆς. Οἱ προϋποθέσεις καί συγχρόνως τά μέσα, μέ τά ὅποια κατορθώνει ἡ κοινωνία αὐτή τήν αὐτο-δράση καί αὐτοεπέμβαση, εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πού συνθέτουν τήν ἱστορικότητα, δηλαδή ἡ συσσώρευση, ὁ τρόπος γνώσης καί τό πολιτισμικό μοντέλλο.⁴⁰

Συσσώρευση εἶναι ἡ ἀφαίρεση ἑνός τμήματος τῆς παραγωγῆς ἀπό τήν κατανάλωση, γιά νά ἐπενδυθεῖ πάλι σέ ἔργα ἢ στήν παραγωγή. Μέ τή συσσώρευση ἐξασφαλίζουμε στόν ὀλικό τομέα τό ἐργαλεῖο μέ τό ὅποιο θά ξεπερασεῖ ἡ κοινωνία ἀπό τόν ἑαυτό τῆς. Ὁ τρόπος συσσώρευσης, δηλαδή ὁ τύπος παραγωγικῆς ἐπένδυσης, ἀποτελεῖ τήν οικονομική βάση τῆς ἱστορικότητας καί προσδιορίζεται ἀπό τό πολιτισμικό μοντέλλο.⁴¹

Ὁ τρόπος γνώσης ἔχει δύο ὄψεις: ἡ μιά ἀντιστοιχεῖ στό σύνολο τῶν τεχνικῶν μέσων πού διαθέτει μιά κοινωνία, ἡ ἄλλη στήν ἱκανότητα τῆς κοινωνίας νά κατασκευάσει ἕνα σύνολο συμβόλων, διαμέσου τῶν ὁποίων μπορεί νά γνωρίσει τόν ἑαυτό τῆς, τό φυσικό καί τόν κοινωνικό κόσμο. Ἡ γνώση πού ἡ κοινωνία διαθέτει γιά τόν ἑαυτό τῆς εἶναι ἀπαραίτητη, γιά νά μπορεί νά «κρατάει ἀπόσταση» σέ σχέση μέ τή λειτουργία τῆς.⁴²

Τό πολιτισμικό μοντέλλο εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς δημιουργικότητας πού ἔχει μιά κοινωνία, ὅπως ἐπίσης καί ὁ τρόπος, σύμφωνα μέ τόν ὅποιο ἡ κοινωνία αὐτή ἀντιλαμβάνεται τήν ἱκανότητα πού ἔχει γιά δράση πάνω στόν ἑαυτό τῆς. Τό πολιτισμικό μοντέλλο προσδιορίζει ἀπευθείας τό σχηματισμό ἑνός συστημῶς ἱστορικής δράσης, προσδιορίζει δηλαδή τοὺς προσανατολισμούς τῆς κοινωνίας. Εἶναι, ἐπομένως, τό συνθετικό πού ἐκφράζει καλύτερα τήν ἱστορικότητα. Ἡ συσσώρευση καί ὁ τρόπος

γνώσης ἐξαρτῶνται ἀπό τό πολιτισμικό μοντέλλο, ἀλλά καί αὐτό μέ τή σειρά του ἐπηρεάζεται ἀπό τά ἄλλα συνθετικά.⁴³

Ἡ συσσώρευση, ὁ τρόπος γνώσης καί τό πολιτισμικό μοντέλλο μᾶς κοινωνίας διοικούνται ἀπό τήν κυρίαρχη τάξη τῆς κοινωνίας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει νά ταυτισθεῖ μέ τήν ἱστορικότητα. Ἡ προσπάθεια τῆς αὐτῆς συστάς μιά ἰδεολογική ταύτιση τῶν ταξικῶν τῆς συμπερόντων μέ τήν ἱστορικότητα. Ἡ κυριαρχούμενη τάξη ἀμφισβητεῖ τήν ἐξουσία τῆς κυρίαρχης τάξης καί ἀντιστέκεται. Ἡ σύγκρουση τῶν τάξεων πού ἐπέρχεται ἔχει σάν ἀντικείμενο τόν προσδιορισμό τῶν προσανατολισμῶν τῆς κοινωνίας. Αὐτά πού κάθε φορά προκύπτουν σάν προσανατολισμοί τῆς κοινωνίας εἶναι λοιπόν τό ἀποτέλεσμα μᾶς διαμάχης καί δέν ἐκφράζουν ποτέ ἕνα μόνο κοινωνικό δράστη.⁴⁴

Τό σύστημα ἱστορικής δράσης. Τό σύστημα ἱστορικής δράσης (ΣΙΔ) μᾶς μεταφέρει ἀπό τήν ἱστορικότητα σέ μορφές πιό συγκεκριμένες. Τό ΣΙΔ ἀποτελεῖ τήν ἐπιβολή τῆς ἱστορικότητας πάνω στήν κοινωνική πρακτική. Εἶναι ἕνα σύνολο προσανατολισμῶν, πού ἀπορρέουν κυρίως ἀπό τό πολιτισμικό μοντέλλο καί προσδιορίζουν τήν κοινωνική πρακτική, δηλαδή τήν κοινωνική δράση στήν ὑπηρεσία τοῦ πολιτισμικοῦ μοντέλλου καί καθιστοῦν τήν κοινωνική πρακτική ἐνσάρκωση τῆς ἱστορικότητας τῆς κοινωνίας πού τὰ πλαισιώνει. Τό ΣΙΔ συνδέει, λοιπόν, τήν ἱστορικότητα μέ τήν λειτουργία. Δέν πρόκειται γιά μιά ὑλοποίηση τοῦ πολιτισμικοῦ μοντέλλου, «σάν νά συγκεκριμενοποιῶνται ἡ ἴδεια» μᾶς κοινωνίας σέ διάφορες θεσμικές περιοχές: οικονομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, κτλ. Συνδέει ἀντίθετα πράγματα καί συνεπῶς προσδιορίζεται ἀπό ἐντάσεις. Εἶναι συγχρόνως μηχανισμός ξεπεράσεως τῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας καί προσδιορισμός τῆς». ⁴⁵ Τό σύστημα ἱστορικής δράσης, δηλαδή ἡ ἐπιβολή τῶν προσανατολισμῶν τῆς κοινωνίας πάνω στήν κοινωνική πρακτική, ἐκφράζεται μέ ζεύγη ἀντιθέσεων πού προσδιορίζουν τήν ἔνταση ἀνάμεσα στήν ἱστορικότητα καί τή λειτουργία. Τά τρία σημαντικότερα ζεύγη εἶναι: κίνηση-τάξη, προσανατολισμοί-ἀποθέματα, πολιτισμός-κοινωνία. Τά ζεύγη αὐτά ἀποτελοῦν τίς διαστάσεις τοῦ ΣΙΔ. Ὁ συνδυασμός τῶν διαστάσεων μᾶς ἐπιτρέπει νά προσδιορίσουμε τή θέση τῶν στοιχείων τοῦ ΣΙΔ.

Τό ΣΙΔ εἶναι ἡ διαδικασία, κατά τήν ὁποία μιά κίνηση μετατρέπεται σέ τάξη. «Αὐτή ἡ τάξη εἶναι ἀδιαχωρίστη ἀπό τήν κίνηση, ἀλλά βρίσκεται σέ ἀντίθεση μαζί τῆς, ὅπως ἡ κατανόη ἢ ἡ κατανάλωση ἀντιτίθενται στήν παραγωγή, παρόλο ὅτι συν-

40. *Production de la société*, σελ. 10,11,26,81.

41. Ὅπου παρ., σελ. 29, 10, 26, 32.

42. Ὅπου παρ., σελ. 25-26, 28, 32.

43. Ὅπου παρ., σελ. 10, 26, 29,81.

44. Ὅπου παρ., σελ. 5, 30-31.

45. Ὅπου παρ., σελ. 6, 81, 83.

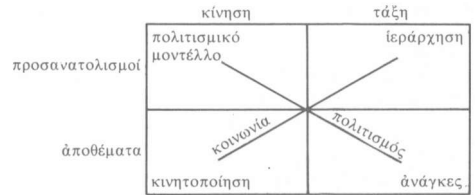
δέονται μαζί της.» «Ἡ ἱστορική δράση δέν εἶναι μέ κανένα τρόπο μιά καθαρή κίνηση ἀδιάκοπου ξεπεράσματος τῆς κοινωνικῆς τάξης. Ἐγκαθιστᾶ μιά κοινωνική τάξη.» «Ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στήν κίνηση καί τήν τάξη εἶναι, λοιπόν, ἔνταση τῶν δύο πλευρῶν τῆς ἱστορικότητας: ξεπέραςμα τῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας καί θεμελίωση τῶν κατηγοριῶν τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς».⁴⁶

Ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στοὺς προσανατολισμοὺς καί τὰ κοινωνικά ἀποθέματα ὀφείλεται στήν ἀντίδραση καί τήν ἀδράνεια πού ἐκφράζουν τὰ τελευταῖα. Ἡ ἱστορικότητα καί, κυρίως, τό συνθετικό της τοῦ πολιτισμικοῦ μοντέλλου, δέν μποροῦν νά ὀδηγήσουν σέ ὀποιοσδήποτε προσανατολισμοὺς, καί, κυρίως, δέν μποροῦν ὄλοι οἱ προσανατολισμοί νά μεταφραστοῦν σέ κοινωνική πρακτική. Τὰ κοινωνικά ἀποθέματα διαγράφουν τὰ φυσικά καί κοινωνικά ὄρια πού ἐπιβάλλονται στή δράση. Τὰ πολιτισμικά μοντέλλα πού ἀντιστοιχοῦν στίς κοινωνίες τοῦ παρελθόντος ἔθεταν ἀπό μόνα τους περιορισμοὺς, γιατί ὁ ἄνθρωπος δέν θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἰκανό νά μεταβάλει τό κοινωνικό του περιβάλλον. Ἡ σύγχρονη κοινωνία, ἀπαλλαγμένη ἀπό τέτοιους περιορισμοὺς, ἐξακολουθεῖ νά δεσμεύεται ἀπό τήν ἀντίσταση ἄλλων πηγῶν πού εἶναι: οἱ ἴδιες οἱ τεχνικές, οἱ βιολογικές συνθήκες τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δομὴ τῆς φύσης. Ὁ ἄνθρωπος δέν περιορίζεται μόνο σέ μιά γωνία μέσα στό οἰκοσύστημα: μπορεῖ νά ἐπέμβει πάνω στή φύση καί τήν κοινωνία, εἶναι δημιουργός, ἀλλά δέν εἶναι δημιουργός παντοδύναμος. Ἡ φύση ἐξακολουθεῖ νά ἀσκει τοὺς περιορισμοὺς της πάνω στήν κοινωνία καί τόν ἄνθρωπο.⁴⁷

Ἡ τρίτη σημαντική διάσταση εἶναι ἐκεῖνη τοῦ πολιτισμοῦ-κοινωνίας. Τό ζεύγος αὐτό δέν βρίσκεται σέ πραγματική ἀντίθεση, ἀλλά ἐκλαμβάνουμε τίς ἔννοιες αὐτές σάν ἀντιτιθέμενες, γιά νά ἐκφράσουμε τό ΣΙΔ. Θά μπορούσαμε νά πούμε ὅτι τό ΣΙΔ εἶναι ἓνα μοντέλλο κοινωνίας, πολιτισμοῦ καί συγχρόνως κοινωνικῆς μορφῆς. Ἡ σχέση μεταξύ πολιτισμοῦ καί κοινωνίας καθορίζεται μέ βάση τή διασταύρωση τῶν δύο ἄλλων διαστάσεων.⁴⁸

Μέ βάση τό συνδυασμό τῶν τριῶν αὐτῶν διαστάσεων πού προσδιορίζονται ἀπό τὰ πῶ πάνω ἀναφερθέντα ζεύγη, μποροῦμε τώρα νά κατασκευάσουμε τό ΣΙΔ τοποθετώντας τὰ στοιχεῖα του στίς θέσεις πού τοὺς ἀντιστοιχοῦν. Τά στοιχεῖα τοῦ ΣΙΔ εἶναι τὰ ἑξῆς τέσσερα: ἡ κινητοποίηση, ἡ ἱεράρχηση, οἱ ἀνάγκες καί τό σημαντικότερο, ἓνα ἀπό τὰ συνθετικά τῆς ἱστορικότητας: τὸ πολιτισμικό μοντέλλο.

Τό σχῆμα πού προκύπτει εἶναι τό ἀκόλουθο:

Στό σχῆμα αὐτό τὰ τέσσερα στοιχεῖα εἶναι ἔτσι τοποθετημένα σέ σχέση μέ τίς διαστάσεις, πού καθένα ἀπό αὐτὰ ἔχει τήν ἴδια θέση μέ καθένα ἀπό τὰ ἄλλα τρία σχετικά σέ μιά διάσταση καί ἀντιτίθεται σ' αὐτὰ στίς δύο ἄλλες διαστάσεις. Τό πολιτισμικό μοντέλλο τοποθετεῖται ἀπό τήν πλευρά τῆς κίνησης καί ὄχι τῆς τάξης, τῶν προσανατολισμῶν καί ὄχι τῶν ἀποθεμάτων, τὸν πολιτισμοῦ καί ὄχι τῆς κοινωνίας. Τό πολιτισμικό μοντέλλο πρέπει νά συμπληρωθεῖ ἀπό ἓνα στοιχεῖο, πού θέτει τὰ ἀποθέματα στήν ὑπηρεσία τοῦ πολιτισμικοῦ μοντέλλου. Αὐτό τό στοιχεῖο μπορεῖ νά ὀνομασθεῖ κινητοποίηση. Ἡ κινητοποίηση αὐτῆ τῶν ἀποθεμάτων μᾶς μεταφέρει στήν πλευρά τῆς τάξης, τῆς κοινωνικῆς καί οικονομικῆς ὀργάνωσης. Ἐδῶ συναντοῦμε μιά ἱεράρχηση πού ἀντιστοιχεῖ στό πολιτισμικό μοντέλλο. Ἡ ἱεράρχηση αὐτή ἀναφέρεται στήν κατανομή τῶν ἀποθεμάτων. Οἱ ἀνάγκες βρίσκονται ἀπό τήν πλευρά τοῦ πολιτισμοῦ καί τήν πλευρά τῶν ἀποθεμάτων, καί εἶναι συμπληρωματικῆς τῆς ἱεράρχησης μέσα στό χώρο τῆς τάξης.⁴⁹

Ἡ ἀνωτέρω περιγραφή ἀναφέρειται στή μετάβαση ἀπό τήν ἱστορικότητα στήν κοινωνική πρακτική. Ἡ ἀντίστροφη σχέση, δηλαδή ἀπό τήν κοινωνική πρακτική καί τή λειτουργία τῆς κοινωνίας πρὸς τήν ἱστορικότητα, ἀποτελεῖ τήν ἄλλη πλευρά τῆς πραγματικότητας, ἡ καλύτερα—ὅπως λέει ὁ Τουραινέ—ἡ ἱστορικότητα καί ἡ κοινωνική πρακτική βρίσκονται σέ μιά σχέση κυκλικότητας. Ἡ ἀνάλυση μέ βάση τήν ἀρχή τῆς κυκλικότητας εἶναι ἡ μόνη πού δέχεται τήν ἐνότητα τοῦ κοινωνικοῦ χώρου καί τήν ἴση σημασία ὄλων τῶν στοιχείων του. Ὁποιαδήποτε ἄλλη περιγραφή τῶν σχέσεων ὀδηγεῖ ὑποχρεωτικά στήν ἀνάδειξη κάποιου παράγοντα σάν σημαντικότερο, χρονικά πρότερο, γενεσιουργοῦ (πρβλ. τή μαρξιστική διάκριση ἀνάμεσα στήν ὑποδομὴ καί τήν ἐπικοδομῆ). Ὁ Τουραινέ θεωρεῖ τήν κυκλικότητα σάν τήν πῶ στοιχειώδη προϋπόθεση γιά τήν ὑπαρξὴ μῆς κοινωνιολογικῆς ἀνάλυσης: «μῶλις σπάσουμε αὐτόν τὸν κύκλο εἰσβάλλει ὁ ἰδεαλισμός».⁵⁰

46. Ὅπου παρ., σελ. 83-86.

47. Ὅπου παρ., σελ. 84-85.

48. Ὅπου παρ., σελ. 85.

49. Ὅπου παρ., σελ. 86-89.

50. Ὅπου παρ., σελ. 36.

“Ένα άλλο σχήμα άπεικονίζει, σε αντίστροφη άπό τήν προηγούμενη φορά, τή σύνδεση μεταξύ ιστορικότητας και οικονομικής δραστηριότητας. Τό σχήμα αυτό περιλαμβάνει μαζί με τίς διαστάσεις όχι μόνο τά στοιχεία του ΣΙΔ αλλά και νέα στοιχεία, μεταξύ τών οποίων πρωταρχικό ρόλο παίζει ή συσώρευση. Άκολουθούν άλλα σχήματα, στά όποια εισάγονται τά αντι-στοιχεία—γιά τά όποια θά μιλήσουμε άμέσως πιο κάτω—και μιά σειρά άπεικονίσεων. Κάθε μιά άπό τίς άπεικονίσεις αυτές αντίστοιχεί σ’ ένα τύπο κοινωνίας, ό όποιος καθορίζεται άπό τή σχετική θέση άνάμεσα στά στοιχεία. “Ο Touraine άναφέρειτα σ’ ένα δομικό νόμο, ό όποιος προσδιορίζει ή έναλλαγή τής θέσης τών στοιχείων. “Οδηγούμεθα δηλαδή σε μιά τυπολογία κοινωνιών.⁵¹

“Η πληθώρα τών άπεικονίσεων συμβάλλει περισσότερο σε μιά σύγχυση παρά στή διεκρίνιση του θέματος. Αυτό όμως πού έντυπωσιάζει περισσότερο είναι ή τυπολογία, στήν όποια καταλήγει. Μιά τέτοια συστηματοποίηση έρχεται σε σύγκρουση με τή συνήθη ευελιξία τών θέσεων του Touraine και αντιπράκει με τίς έπανειλημμένες δηλώσεις τών ότι ή άκτισοναλιστική κοινωνιολογία άποτελεί τό οργανο μελέτης τής μετα-βιομηχανικής κοινωνίας.

“Όπως είδαμε, τό ΣΙΔ είναι ένα σύστημα έντάσεων και άνισορροπίας. “Η κοινωνία όμως δέν είναι μόνο ιστορικότητα, είναι επίσης και όργάνωση. “Η αντίθεση λοιπόν άνάμεσα στά στοιχεία του ΣΙΔ πρέπει κάποτε νά καταλύεται. Τό έργο αυτό αναλαμβάνεται άπό τά αντι-στοιχεία, όπως ονομάζονται, λόγω αυτής τούς τής ιδιότητας, οι στίχοι τών κοινωνικών δραστών. “Όταν ή διαμάχη μεταξύ τών κοινωνικών δραστών οδηγήσει στήν έπικράτηση ενός εκ τών δύο, τότε ό κοινωνικός δράστης αυτός με τήν καθοδήγηση τών αντίστοιχείων άνάγει τήν ιστορικότητα σε όργάνωση και έτσι καταστρέφει τό σύστημα αντίθέσεων και έντάσεων, πού είναι ή ιστορική δράση. “Η κοινωνική όργάνωση και ή λειτουργία τής είναι, λοιπόν, τό πρόσκομο αποτέλεσμα τής μετατροπής τής κίνησης σε τάξη.

Τά αντι-στοιχεία άποτελούν τήν αντίθεση τών στοιχείων. “Ανήκουν σ’ ένα μόνο κοινωνικό δράστη και δέν προσδιορίζονται στή σχέση τούς με άλλα αντι-στοιχεία, άλλα είναι ανεξάρτητα και αυτόνομα. Είναι αυτό πού συνήθως ονομάζεται άξία.⁵²

Τά τρία επίπεδα τής κοινωνιολογικής άνάλυσης. Τό σύστημα ιστορικής δράσης μάς έφερε κοντύτερα στήν έμπειρική πραγματικότητα. “Η συνάρτηση ό-

μως τής κοινωνιολογικής άνάλυσης με τήν ιστορική περιγραφή έπιτυγχάνεται μόνο με τή διάκριση τριών επιπέδων στήν κοινωνιολογική άνάλυση: του επιπέδου τής ιστορικότητας, πού αντίστοιχεί στήν παραγωγή τής κοινωνίας, του θεσμικού επιπέδου, πού άναφέρεται στήν προσαρμογή τής, και του επιπέδου τής όργάνωσης, πού αντίστοιχεί στή λειτουργία τής.⁵³ Τό ΣΙΔ προσδιορίζει έναν αναλυτικό τύπο κοινωνίας, πού δέν συμπίεται με καμιά συγκεκριμένη κοινωνία. Κάθε συγκεκριμένη, δηλαδή ιστορική, κοινωνία άποτελεί μίγμα διαφόρων τύπων ιστορικότητας. “Η μετα-βιομηχανική κοινωνία λοιπόν, όπως και κάθε άλλος αναλυτικός τύπος, συνυπάρχει πάντα με παλιότερους τύπους κοινωνιών. “Από τά άνωτέρω προκύπτει ότι ή κοινωνιολογική έρευνα θά πρέπει νά λαμβάνει ύπόψη τής τήν ύλοποίηση τής ιστορικότητας μέσα στών κοινωνικών χώρων, αλλά και τήν πολυπλοκότητα και διαφοροποίηση του χώρου αυτού. Γι’ αυτό και ή άνάλυση θά πρέπει νά γίνεται σε τρία επίπεδα, τά όποια ό Touraine χαρακτηρίζει σάν τίς «τρεις στιγμές» τής κοινωνιολογικής άνάλυσης.⁵⁴

Τό επίπεδο τής ιστορικότητας είναι τό επίπεδο, όπου ή κοινωνία παράγεται. Έδώ άνήκουν οι ιστορικοί δράστες, δηλαδή τά κοινωνικά κινήματα, πού έχουν σάν αντικείμενο τόν προσδιορισμό τών προσανατολισμών τής κοινωνίας, και οι ταξικές συγκρούσεις. “Η κοινωνιολογική άνάλυση στο επίπεδο αυτό γίνεται άποκλειστικά με τή χρήση τών έννοιο-κατασκευών.

Τό θεσμικό επίπεδο⁵⁵ είναι τό επίπεδο, όπου ή ιστορική δράση, οι κοινωνικές συγκρούσεις, οι προσανατολισμοί μετατρέπονται σε κανόνες, νόμους, νόμιμες άποφάσεις. Τό θεσμικό σύστημα προκύπτει άπό τή σύγκρουση αντίθέτων συμφερόντων και συνεπώς δέν έκφράζει τήν άποψη ενός μόνο από τούς δράστες. Τό θεσμικό επίπεδο είναι τό ένδιάμεσο επίπεδο και ό σύνδεσμος άνάμεσα στήν ιστορικότητα και τήν κοινωνική όργάνωση.⁵⁶

Τό επίπεδο τής όργάνωσης είναι τό επίπεδο, όπου πραγματοποιούνται οι πολιτικές άποφάσεις και ύλοποιούνται σ’ αυτό πού ό Touraine ονομάζει οργανισμούς. “Οργανισμούς ονομάζει ό Touraine ό,τι στή λειτουργική θεωρία καλείται «institution».⁵⁷ Είναι τό επίπεδο λειτουργίας τής κοινωνίας. Τό επίπεδο αυτό άποτελεί τό σημείο συνάντησης τής κοινωνιολογίας με τήν ιστορική περιγραφή, γιατί έδώ

53. *Pour la sociologie*, σελ. 56.

54. *Production de la société*, σελ. 13, 95, 209-210, 277-278.

55. Θεσμός και θεσμικός έδώ δέν πρέπει νά συγχέονται μ’ αυτό πού στήν κοινωνιολογία νοείται συνήθως με αυτούς τούς όρους.

56. *Production de la société*, σελ. 209 έξ.

57. “Όπου παρ., σελ. 281.

51. “Όπου παρ., σελ. 89 έξ. Διακρίνει τέσσερις τύπους κοινωνιών: τήν προγραμματισμένη κοινωνία, τή βιομηχανική κοινωνία, τήν έμπορευματική κοινωνία, και τήν άγροτική κοινωνία.

52. “Όπου παρ., σελ. 104-105.

συντελεῖται ἡ μετατροπὴ τῆς ἱστορικότητας σέ κοινωνικές μορφές, πού δέν ἀποτελοῦν πιά ἀναλυτικές ἔννοιες, ἀλλά ἐμπειρικά δεδομένα.⁵⁸

Τὰ τρία αὐτὰ ἐπίπεδα βρίσκονται σέ μιά ἱεραρχική σχέση, ἐνῶ συγχρόνως καθένα ἀπὸ αὐτὰ διατηρεῖ μιά σχετικὴ ἀυτονομία. Ἡ ἱστορικότητα προσδιορίζει τὶς πολιτικές ἀποφάσεις, οἱ πολιτικές ἀποφάσεις καθορίζουν τὴν κοινωνικὴ ὄργανωση, ἡ ἱστορικότητα προσδιορίζει καὶ ἀπευθεῖας τὸ ἐπίπεδο τῆς ὄργανωσης. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν ἱεράρχηση ὑπάρχει καὶ μιά εὐρύτερη σχέση ἀλληλεξάρτησης: ἡ ἱστορικότητα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς κοινωνίας καὶ ἀπὸ τὸ θεσμικὸ ἐπίπεδο, οἱ πολιτικές ἀποφάσεις προσδιορίζουν ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ποικιλία τῆς ἱστορικῆς κατάστασης. Ἡ ἀυτονομία τῶν δύο ἐξαρτημένων ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς ἱστορικότητας ἐπιπέδων ὀφείλεται στὴν ἀυτονομία πού κάθε ἱστορικὴ ἐνότητα διατηρεῖ ἀπέναντι σέ μιά κοινωνιολογικὴ κατασκευὴ, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸ γεγονός ὅτι μιά ἱστορικὴ ἐνότητα δέν ἐξαρτᾶται ποτέ ἀποκλειστικά ἀπὸ ἓνα μόνο σύστημα ἱστορικῆς δράσης.⁵⁹

Ἀσφαλῶς, ὁ ἀναγνώστης θά ἔχει ἤδη διαπιστώσει ὅτι τὸ σύστημα κοινωνιολογικῆς ἀνάλυσης πού προτείνει ὁ Touraine εἶναι ἀρκετὰ πολὺπλοκο καὶ πολὺ δυσνόητο. Ἐπιπλέον, παρουσιάζει καὶ πολλὰ κενά, ὥστε νὰ εἶναι προβληματικὸ κατὰ πόσον πράγματι προσφέρεται γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ σάν αὐτοτελές σύστημα γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ ἔρευνα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἔχει συνειδηθῆ τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Touraine, ἀφοῦ μέχρι σήμερα δέν ἔχει ἐπιχειρήσει νὰ τὸ χρησιμοποιήσει αὐτοτελῶς καὶ μόνο ὀρισμένες ἔννοιες ἀπ' αὐτὸ χρησιμοποιεῖ στὶς ἔρευνές του.

ἐπιλογος

Ἡ κοινωνιολογία τοῦ Touraine εἶναι ἓνα ἔργο ἀπαίτησων. Περίπου 1.000 σελίδες ἀμειρωμένες στὴν κοινωνιολογικὴ θεωρία ἀποτελοῦν μιά ἐντυπωσιακὴ συμβολή, σέ μιά ἐποχὴ μάλιστα, στὴν ὁποία ἐπικρατεῖ ἐμπειρικιστικὸ πνεῦμα. Ὁ ὄγκος τοῦ ἔργου του καὶ οἱ μακροκοινωνιολογικοὶ στόχοι του τὸν τοποθετοῦν στὴν παράδοση τῆς κλασικῆς κοινωνιολογίας.

Κάτω ὅμως ἀπὸ τὶς μεγαλεπήβολες ἐπιδιώξεις τοῦ Touraine καὶ τὸ φιλολογικὰ ἀξιόλογο ὕψος του κρύβεται μιά σκέψη πρωτότυπη μὲν, ἀλλὰ ὄχι καὶ πολὺ σαφής. Ὁ ἀναγνώστης κινδυνεύει νὰ χαθεῖ σέ μιά λαβυρινθώδη σκέψη, πού δίδεται ἀπὸ συχνές ἀντιφάσεις. Πολλές ἀπὸ τὶς βασικές ἔννοιες τῆς κοινωνιολογίας του παραμένουν ὀμιγλῶδεις καὶ ἀ-

διευκρίνιστες. Ὁ ἀναγνώστης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναζητήσει ἐπεξηγητικὰ στοιχεῖα, πού βρίσκονται διεσπαρμένα μέσα σέ κάθε βιβλίο του, καὶ τότε ἔρχεται συχνὰ ἀντιμέτωπος μὲ ἀντιφατικές πληροφορίες.

Ἀπὸ πλευρᾶς μεθοδολογικῆς ὁ Touraine ἀνήκει στὴν παράδοση τοῦ M. Weber. Βεμπεριανοὶ εἶναι οἱ περιορισμοὶ πού ὁ Touraine θέτει στὴ γνώση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ χώρου, ὅπως καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς κοινωνιολογικῆς ἀνάλυσης πάνω σέ νοηματικές ἐνότητες πού ξεχωρίζονται ἀπὸ τὸν κοινωνιολόγο καὶ ὄχι πάνω σέ κοινωνικά γεγονότα. Χαρακτηριστικότερη ὅμως εἶναι ἡ χρῆση τῶν ἔννοιων κατασκευῶν. Ἡ δράση σάν μονάδα ἀνάλυσης, καὶ μάλιστα ἡ δράση-φορέας κάποιου νοήματος (οἱ προσανατολισμοὶ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν νοημάτων πού κατευθύνουν τὴν δράση) προέρχεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν βεμπεριανὴ κοινωνιολογία. Ὁ Touraine ἀναφέρεται σχετικὰ μὲ τὴν δράση καὶ στὸν Parsons σάν συνεχιστὴ τῆς γραμμῆς τοῦ Weber.

Ὁ Touraine ξεφεύγει ἀπὸ τὴν κοινωνιολογικὴ αὐτὴ παράδοση, ὅταν ὀρίζει τὴ δημιουργία σάν τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς δράσης. Αὐτὴ τὴν ιδιότητα τῆς δράσης δέν τὴν ἀρνείται κανεὶς, στὴν κοινωνιολογία ὅμως τοῦ Touraine ἡ δημιουργία χρησιμοποιοῦται στὴν πιὸ ἀπόλυτη σημασία της, προϋποθέτουμε κάποιο βαθμὸ ἐλευθερίας, πού ἐκφράζεται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ σχεδίου. Ἔτσι, ἡ κοινωνιολογία τῆς δράσης τοῦ Touraine ἔρχεται κοντύτερα στὶς σχετικές διδασκαλίες τῆς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία ἔχει ἐμπνεύσει κατὰ τὸ παρελθόν ὀρισμένους κοινωνιολόγους, χωρὶς ὅμως οὐσιαστικές συνέπειες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνιολογίας.

Οἱ ρίζες τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Touraine πρέπει ἀκόμα νὰ ζητηθοῦν καὶ στὶς τάσεις τῆς γαλλικῆς διανόησης, πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζονται πρὶν ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ '68 καὶ πού στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν ἐξαπλώθηκαν καὶ ἐπικράτησαν σέ εὐρείς κύκλους ἀριστερῆς κυρίως ἀπόκλισης διανοουμένων. Ὁ Touraine μὲ τὴν «Κοινωνιολογία τῆς δράσης», πού ἐκδίδεται τὸ 1965, συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν θεμελιωτῶν τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ κλίματος. Ἡ μεγαλύτερη συμβολή του συνίσταται στὴν κοινωνιολογικοποίησιν τῶν ἐννοιῶν, πού χαρακτηρίζουν τὸν πνευματικὸ αὐτὸ χώρο.

Ἄν ἀμφισβητήσαμε ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τοῦ Touraine μπορεῖ νὰ ἀποδώσει ὅσα ὑπόσχεται, ἐδῶ θά πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι πιστεύουμε πὼς ἡ πρόκληση πού ἀποτελεῖ τὸ θεωρητικὸ του ἔργο γενικά γιὰ τὴν κρατούσα κοινωνιολογία καὶ οἱ νέοι ὀρίζοντες πού ἀνοίγει γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ μελέτη, ἀποτελοῦν μιά ἀξιοσημείωτη προσφορά. Ὁ κοινωνιολογικός ἀναγνώστης τοῦ Touraine βρίσκεται μπροστὰ σ' ἓνα πλούτο ἰδεῶν καὶ πρωτότυπων ἀ-

58. Ὅπου παρ., σελ. 277 ἔξ.

59. *Pour la sociologie*, σελ. 65. Ἐπίσης καὶ *Production de la société*, σελ. 13.

πόψεων, από τις οποίες μπορεί να άντλήσει ό,τι κρίνει πως συμβάλλει στην περαιτέρω ανάπτυξη των προσωπικών του ενδιαφερόντων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Alain Touraine, *Sociologie de l'action*, Seuil, Paris 1965.
2. Alain Touraine, «La raison d'être d'une sociologie de l'action», *Revue française de sociologie*, VIII, 1966, 518-527.
3. Alain Touraine, *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*.
4. Alain Touraine, *La société post-industrielle*, Médiations, Paris 1969.
5. Alain Touraine, *Production de la société*, Seuil, Paris 1973.
6. Alain Touraine, *Pour la sociologie*, Seuil, Paris 1974.
7. Alain Touraine, *La société invisible*, Seuil, Paris 1977.
8. W. Ackermann-S. Moscovici, «La sociologie existentielle d'Alain Touraine», *Sociologie du travail*, 1966, 2, σελ. 205-209.
9. Alberto Melucci, «Sur le travail théorique d'Alain Rouraine», *Revue française de sociologie*, XVI, 1975, σελ. 359-379.